

Vrouwelijke daders

De sturende rol van vrouwelijke daders bij het plegen van de genocide in Rwanda in 1994

Bachelorscriptie

Student: Camille Leur

Studentnummer: 4278488

Onderwijsinstelling: Universiteit Utrecht

Opleiding: Geschiedenis

Vak: Bachelor eindwerkstuk

Docent: Thijs Bouwknecht

Aantal woorden: 8566

Plaats: Utrecht

Datum: 5 maart 2017

Samenvatting

In 1994 heeft er een genocide plaatsgevonden in Rwanda. In onderzoek naar de daderrol in genocides gaat de aandacht over het algemeen uit naar mannelijke daders. De focus ligt in dit onderzoek daarom op de rol van vrouwelijke intellectuele daders. Om de context voor de rest van het onderzoek te schetsen, komt eerst een historische beschrijving van het conflict aan bod en worden intellectuele daders en genocide gedefinieerd. Vervolgens worden de genderrollen in de Rwandese samenleving en de rollen die vrouwen hebben ingenomen tijdens deze genocide beschreven. Daarna volgen twee casestudies naar vrouwen die zijn veroordeeld voor hun daden tijdens de genocide. Deze daden, het erkennen van agency en de mogelijke invloed van genderrollen worden bestudeerd. Uit dit onderzoek zijn de volgende conclusies te trekken.

- De rol van vrouwen varieerde sterk tijdens de genocide. Er zijn vrouwen geweest die zich afzijdig hielden. Anderszijds waren er veel vrouwen die plunderden of die de mannen aanmoedigden. Sommige vrouwen deden actief mee. Het overgrote deel van de Tutsivrouwen is slachtoffer geworden van voornamelijk seksueel geweld. Zowel de dader- als slachtofferrol die vrouwen innamen tijdens de genocide werd beïnvloed door de genderrollen die in Rwanda voor de genocide in de cultuur ingeweven waren.
- De twee casestudies illustreren hoe vrouwen anderen hebben aangezet tot het plegen van genocide door gebruik te maken van hun positie in de samenleving. Dat ze vrouwen zijn, lijkt ze niet benadeeld te hebben; ze handelden niet vanuit een onderdrukte positie. Wel grepen beide vrouwen de mogelijkheid aan om meer macht te verkrijgen. Het aspect van agency heeft tevens een rol gespeeld, wat wil zeggen dat beide vrouwen bewust de keuze hebben gemaakt om aan de genocide deel te nemen. In de rechtszaken komt niet naar voren dat deze intellectuele vrouwelijke daders beïnvloed zijn door de heersende genderrollen in Rwanda.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1. Inleiding	4
2. De genocide van 1994	
2.1. Hutu's en Tutsi's	7
2.2. Habyarimana en zijn regime	8
2.3. Genocide of niet?	10
2.4. Daderrollen	11
3. Vrouwen in Rwanda	
3.1. Genderrollen en deelname aan genocide	13
3.2. Daderrollen	16
3.3. Slachtofferrollen	17
4. Yvonne Basebya en Pauline Nyiramasuhuko	
4.1. Casestudy Yvonne Basebya	19
4.1.1. Levensloop	19
4.1.2. Aanklachten	20
4.1.3. Bewijs	21
4.1.4. Uitspraak	22
4.1.5. Intellectuele dader	23
4.2. Casestudy Pauline Nyiramasuhuko	23
4.2.1. Levensloop	23
4.2.2. Aanklachten	24
4.2.3. Bewijs	25
4.2.4. Bewijs seksueel geweld	26
4.2.5. Uitspraak	27
4.2.6. Intellectuele dader	28
4.3. Conclusie	29
5. Conclusie	30
6. Bibliografie	32

1. Inleiding

Een dag na het neerstorten van het vliegtuig van president Habyarimana nemen Hutu Power-extremisten in 1994 Rwanda over.¹ In honderd dagen tijd worden er ongeveer een miljoen mensen vermoord.² Dit is hoe de genocide in Rwanda is begonnen. De genocide in Rwanda heeft als bijzonder aspect dat de meeste daders niet altijd deel uitmaakten van milities, maar dat gewone burgers zich ook schuldig maakten aan het plegen van genocide. Dit geeft de mogelijkheid om niet alleen te kijken naar het gedrag van militante bewegingen tijdens een genocide, maar juist ook naar de gewone burger als dader. De burgerdaders waren niet alleen mannen. Ook vrouwen en kinderen namen deel aan de genocide.

Opvallend is dat vrouwen over het algemeen worden afgebeeld als slachtoffers van oorlog en gevallen van genocide. Van de daders die berecht zijn in Rwanda zelf is echter een deel vrouw. In het geval van Rwanda wordt duidelijk dat vrouwen, naast slachtoffers van geweld, ook geweldplegers kunnen zijn en tot geweld kunnen aanzetten. Vrouwen maakten deel uit van de grote menigte die ging moorden en ook bij hoge functies en sturende krachten achter de genocide waren vrouwen betrokken. Dit laat zien dat in de collectieve herinnering een vertekend beeld is ontstaan waarin vrouwen geen daders kunnen zijn.

Bij het bestuderen van daders in een genocide ligt de nadruk vooral op de mannelijke daders. Hierbij wordt veelal geschreven over de “ordinary” of juist de “extraordinary man”. Daarnaast gaan casestudies meestal over mannelijke topstukken of daders; het gaat maar zelden over menselijke daders. Een van de meest bekende voorbeelden hiervan is het boek *Ordinary men* van Browning.³ Door dergelijke publicaties wordt de indruk gewekt dat de daders alleen mannen zijn, terwijl uit de cijfers blijkt dat dat niet het geval is en dat ook vrouwen in staat zijn tot daden van “extraordinary evil”, zoals James Waller het noemt. Hoewel er minder vrouwen

---

¹ Scott Straus, *The Order of Genocide* (Ithaca 2006) 41; Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (New York 2011), 352; Hollie Nyseth Brehm, Christopher Uggen en Jean-Damascène Gasanabo, ‘Age, gender and the crime of crimes: toward a life-course of genocide participation’, *Criminology* 45 (2016) 4, 713-743, aldaar 721; Binaifer Nowrojee, *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* (New York 1996) 13; Alison Des Forges, “Leave None to Tell the Story” *Genocide in Rwanda* (New York 1999) 10; Rechtbank 's-Gravenhage, ‘Vonnis Yvonne Ntacyobatabara, pakketnummer 09/748004-09’ (1 maart 2013), aldaar 30.

² Leila Fielding, *Female Genocidaires During the Rwandan Genocide: When Women Kill* (Hamburg 2014) 5; Nowrojee, *Shattered Lives*, 12; Brehm, Uggen en Gasanabo, ‘Age, gender and the crime of crimes’, 714; Straus, *The Order of Genocide*, 51; Christopher W. Mullins, “‘We Are Going to Rape You and Taste Tutsi Women’: Rape during the 1994 Rwandan Genocide”, *The British Journal of Criminology* 49 (2009) 6, 719 – 735, aldaar 5; Jones, *Genocide*, 560; Forges, “Leave None”, 10.

³ Brehm, Uggen en Gasanabo, ‘Age, gender and the crime of crimes’, 718.

veroordeeld zijn voor genocide dan mannen,⁴ blijken vrouwen ook in staat te zijn om hieraan deel te nemen. Dit gaat tegen het standaard genderbeeld in dat door schrijvers zoals James Dawes wordt geschetst. Zonder een historigrafisch beeld dat zowel vrouwelijk als mannelijk ouderschap laat zien, is het niet mogelijk om de geschiedenis van een genocide te reconstrueren. Een volledige reconstructie is niet alleen van historisch belang, maar is ook in staat om tegen cultureel vastgelegde stereotyperingen in te gaan. In een samenleving waarin getracht wordt om mannen en vrouwen gelijk te behandelen, is het belangrijk om ze in de herinnering van gebeurtenissen ook gelijk te stellen. Door deze groeiende gelijkheid is het daarnaast mogelijk dat vrouwen vaker dan vroeger worden erkend als dader. Het bestuderen van vrouwelijk ouderschap heeft niet puur een historisch doel, maar het gaat in tegen stereotypes en heeft interdisciplinaire overlappings met voornamelijk genderstudies.

Omdat veel van de studies omtrent genocide over mannen gaan, wordt in dit onderzoek juist gekeken naar de rol van vrouwen in een genocide. In het specifiek gaat het om de volgende vraag:

Wat was de rol van vrouwelijke intellectuele daders bij het plegen van de genocide in Rwanda in 1994?

Om antwoord te kunnen geven op deze vraag, zal allereerst in hoofdstuk twee worden beschreven wat er in Rwanda voor en ten tijde van de genocide is gebeurd. Dit hoofdstuk zal voornamelijk beschrijvend zijn met als doel een beeld van het conflict te schetsen dat antwoord kan geven op de vraag of er sprake was van een genocide in Rwanda in 1994. Daarnaast komt het begrip ouderschap aan bod en zal er aandacht besteed worden aan intellectueel ouderschap. In het derde hoofdstuk zullen de verschillende rollen van vrouwen tijdens deze genocide en hun positie in de samenleving bestudeerd worden. Hierbij worden verschillende schrijvers aangehaald, zoals Leila Fielding, die mogelijke verbanden geeft tussen ouderschap en cultuur. Dit hoofdstuk vormt het theoretisch kader. Aan de hand van de theorie kan er vervolgens in hoofdstuk vier gekeken worden naar vrouwelijk ouderschap. In dit hoofdstuk worden twee rechtszaken van vrouwelijke daders als casestudies aangehaald. Beide vrouwen zijn veroordeeld voor hun rol tijdens de genocide in Rwanda. Hun rechtszaken worden besproken aan de hand van de opbouw van de uitspraak: hun leven, waar ze van beschuldigd zijn, het bewijs en het uiteindelijke vonnis. Vervolgens wordt er gekeken of er sprake is van intellectueel ouderschap en of de theorieën uit

---

⁴ Alette Smeulers, 'Female Perpetrators: Ordinary or Extra-ordinary Women?', *International Criminal Law Review* 15 (2015), 207-253, aldaar 208.

hoofdstuk drie toepasbaar zijn op de casestudies. Tot slot wordt er op basis van alle hoofdstukken een conclusie getrokken over de rol van vrouwelijke intellectuele daders bij het plegen van genocide in Rwanda in 1994.

2. De genocide van 1994

In 1994 vond er in Rwanda een genocide plaats. Terwijl de internationale gemeenschap toekeek, zijn er naar schatting 800 000 doden gevallen. De schattingen omtrent dit cijfer variëren echter sterk.⁵ De onrust begon op 9 april 1994 en is op 14 juli 1994 gestopt, toen de “Rwandan Patriotic Front” (RPF) de hoofdstad Kigali veroverde. In de derde week van april bereikte het moorden een hoogtepunt: in deze week zijn ongeveer 640 000 doden gevallen.⁶ In ongeveer 100 dagen is een groot deel van de Tutsiminderheid uitgemoord. Het fundament voor dit conflict is echter al veel eerder gelegd. Dit hoofdstuk zal een beeld geven van de gebeurtenissen voor en tijdens de genocide. Vervolgens zal er beredeneerd worden waarom de gebeurtenissen van 1994 onder genocide vallen en komt daderschap aan bod.

2.1. Hutu's en Tutsi's

Om een volledig begrip te krijgen van het conflict zijn de totstandkoming van de twee etniciteiten Hutu en Tutsi en de ontwikkelingen die daarop volgden van belang. Oorspronkelijk werden deze termen gebruikt om een economische positie aan te duiden; ze hadden niet met etniciteit te maken. Onder de kolonisator België kregen de Tutsi's een bevoorrechte positie in de samenleving.⁷ In de jaren '30 van de vorige eeuw werden de lijnen tussen de Hutu's en de Tutsi's duidelijker en werd de verdeling etnisch gemaakt door iedereen te voorzien van identiteitskaarten, waarop was geregistreerd onder welke groep men viel. Tijdens het dekolonisatieproces verloren de Tutsi's hun vooraanstaande positie en politieke macht. De eerste golf van etnisch geweld vond plaats in 1959. Honderden Tutsi's werden gedood en vele duizenden vluchtten naar omliggende landen. Op 1 juli 1962 werd Rwanda officieel onafhankelijk van België.⁸ De Belgen hadden de termen Hutu's en Tutsi's niet bedacht, maar zij verbonden er wel een etniciteit aan en zorgden

---

⁵ Straus, *The Order of Genocide*, 51; Fielding, *Female Genocidaires*, 5; Nowrojee, *Shattered Lives*, 12.

⁶ Peter Landesman, 'A Woman's Work', *New York Times Magazine* (versie 15 september 2002), <http://www.nytimes.com/2002/09/15/magazine/a-woman-s-work.html> (19 januari 2017), aldaar 1; Mullins, 'We Are Going To Rape You', 5.

⁷ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 19; Jones, *Genocide*, 348; Forges, "Leave None", 31-42.

⁸ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 20; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 69; Forges, "Leave None", 36; Straus, *The Order of Genocide*, 20-21.

voor ongelijkheid tussen de twee groepen. Het conflict komt dus niet voort uit “ancient tribal hatred”⁹, maar groeide wel uit tot ongelijkheid en zorgde voor onvrede.¹⁰

Hoewel Rwanda in 1962 onafhankelijk werd, bleef het conflict tussen de Hutu's en Tutsi's zich ontwikkelen. In de periodes van 1961-1967 en 1972-1973 waren er grote golven van etnisch geweld tegenover de Tutsi's. In de eerste periode zijn er naar schatting 20 000 Tutsi's gedood en 300 000 gevlucht. Het geweld tegenover de Tutsi's werd door de regering vaak aangemoedigd in plaats van bestraft.¹¹

2.2. Habyarimana en zijn regime

De eerste concrete stappen richting de genocide werden dan ook binnen de politiek gezet, onder het regime van generaal Juvénal Habyarimana. In 1975 greep Habyarimana de macht door middel van een staatsgreep. Habyarimana en de partij Mouvement Révolutionnaire National Pour Le Développement maakten van Rwanda een eenpartijstaat. Het etnische geweld kwam tot een einde, maar de discriminatie tegenover de Tutsi's bleef bestaan. In de jaren '90 kwam Rwanda in een economische crisis terecht en de ongelijkheid nam sterk toe.¹² De Tutsi's die in ballingschap in de buurlanden verbleven, richtten in 1987 het RPF op en in oktober 1990 viel een aantal RPF-strijders Rwanda binnen.¹³ Dit had niet alleen tot gevolg dat de economische situatie in Rwanda nog verder verslechterde, maar het zorgde ook voor een vluchtelingenstroom van Hutu's naar het centrum van Rwanda en een verergering van de discriminatie tegenover de Tutsi's.¹⁴ Vanaf deze inval wordt de ontmenselijking van de Tutsi's steeds duidelijker.¹⁵ In *Becoming Evil* noemt James Waller deze ontmenselijking als een noodzakelijke stap in het creëren van slachtoffers. De

---

⁹ Ibidem, 18-19.

¹⁰ Ibidem, 20-21.

¹¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 21.

¹² Ibidem, 22; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 69; Nowrojee, *Shattered Lives*, 37-38.

¹³ Straus, *The Order of Genocide*, 24; Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 23; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 69; Lisa Sherlach, 'Gender and genocide in Rwanda: Women as agents and objects of Genocide', *Journal of Genocide Research* 1 (1999) 3, 387-399, aldaar 391; Jones, *Genocide*, 350; Forges, "Leave None", 42.

¹⁴ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 23; Jones, *Genocide*, 351; Brehm, Uggen en Gasanabo, 'Age, gender and the crime of crimes', 721; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 69 Nowrojee, *Shattered Lives*, 13. Straus, *The Order of Genocide*, 23.

¹⁵ James Waller, *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing* (Oxford 2002), aldaar e-book 75,71%-77,17%.

slachtoffers worden door middel van propaganda geschetst als de vijand en niet meer als mensen. In het geval van de Tutsi's sprak men vaak van kakkerlakken.¹⁶

Door toenemende onvrede besloot Habyarimana nieuwe politieke partijen toe te laten.¹⁷ De nieuwe politieke partijen zagen geweld als een geaccepteerde politieke tactiek.¹⁸ Het anti-Tutsisentiment verergerde in 1993 toen de wapenstilstand werd geschonden door de RPF. Dit werd door veel politieke groepen gezien als verraad; niet alleen van de RPF, maar ook van de Tutsibevolking.¹⁹ Veel van de nieuwe partijen droegen hieraan bij door een extremistische anti-Tutsihouding aan te nemen.²⁰

Na sterke internationale politieke druk op Rwanda reisde president Habyarimana op 6 april 1994 af naar Dar es Salaam in Tanzania om de Aruska-akkoorden te ondertekenen.²¹ Op de weg terug naar Rwanda werd het presidentiële toestel bij het landen door een raket neergeschoten. Het toestel stortte neer en alle inzittenden, inclusief president Habyarimana, kwamen hierbij om het leven.²² Diezelfde avond nog riep de hardliner Bagosora de militaire top bijeen. Hij beargumenteerde dat er een militaire coup moest volgen, maar wegens het feit dat de premier Agate Uwilingiyimana nog in leven was, kreeg dit idee weinig steun. De volgende dag veranderde dit al en kregen de Hutu-extremisten de bovenhand. Ze namen de radio over en vermoordden de premier. Ook de tien Belgische soldaten die haar bewaakten werden om het leven gebracht.²³ Prominente politieke tegenstanders van het Huturegime en hun families werden tevens vermoord.²⁴ Dezelfde dag startte een immense golf van moorden op Tutsi's. Op 8 april werd officieel de nieuwe interim-regering opgericht onder Theodore Sindikubwabo.²⁵ Het geweld verspreidde zich snel vanuit de hoofdstad Kigali en op 14 april, een week na de eerste moorden, waren alleen de prefecturen in Butare en Gitarma nog relatief veilig. Rond 21 april barstte ook hier het massale moorden los.²⁶

¹⁶ Waller, *Becoming Evil*, e-book 75,71%-77,17%.

¹⁷ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 24; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 70; Forges, "*Leave None*", 41-42.

¹⁸ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 26.

¹⁹ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 26-29; Forges, "*Leave None*", 87.

²⁰ Straus, *The Order of Genocide*, 26.

²¹ Een verdrag waarin de macht van de zittende president werd ingeperkt.

²² Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 30; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 72; Nowrojee, *Shattered Lives*, 13; Straus, *The Order of Genocide*, 41; Jones, *Genocide*, 352; Forges, "*Leave None*", 10; Brehm, Uggén en Gasanabo, 'Age, gender and the crime of crimes', 721.

²³ Straus, *The Order of Genocide*, 46-47; Forges, "*Leave None*", 147, 150.

²⁴ Straus, *The Order of Genocide*, 47.

²⁵ International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 72; Straus, *The Order of Genocide*, 49.

²⁶ *Ibidem*, 50.

Bij de start van het geweld in de hoofdstad Kigali werd eerst een lijst met namen van politieke tegenstanders afgewerkt. In de volgende twee weken werden Tutsi's uit hun huis of schuilplaats gesleurd en vervolgens vaak op straat vermoord. Het was geen uitzondering dat mensen eerst gemarteld of verkracht werden voordat ze om het leven werden gebracht. Overal in het land werden zogenaamde "roadblocks" opgezet, wegversperringen waar mensen zich moesten legitimeren met hun identiteitskaart. Als de persoon in kwestie een Tutsi bleek te zijn, werd hij of zij op deze roadblocks meestal met machetes vermoord.²⁷ Veel Tutsi's zochten toevlucht in publieke plaatsen zoals kerken en scholen in de hoop dat de regering hen daar zou beschermen, maar vaak vonden ze ook hier een bloederig einde.²⁸

2.3. Genocide of niet?

Om vast te stellen of er daadwerkelijk sprake was van een genocide, is een duidelijke definitie van een genocide nodig. Het woord "genocide" wordt in het woordenboek gedefinieerd als volkenmoord, het uitmoorden van een volk of ras.²⁹ Deze definitie is echter erg vaag; vanaf welk moment kan men spreken van een uitgemoord volk? En wanneer is er sprake van een volk of ras? De definitie die in de rechtspraak gehanteerd wordt, is die van de Genocideconventie. Hierin staat genocide als volgt gedefinieerd:

"In the present convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: (a) killing members of the group; (b) causing serious bodily or mental harm to members of the group; (c) deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; (d) imposing measures intended to prevent births within the group; (e) forcibly transferring children of the group to another group."³⁰

Ook deze definitie heeft problematische aspecten. Zo is het moeilijk te bewijzen met welk doel mensen handelden. Ook sluit deze definitie groepen van een politieke overtuiging of

²⁷ Jones, *Genocide*,352; Forges, "Leave None",13-14.

²⁸ Jones, *Genocide*,355; Forges, "Leave None"13-14.

²⁹ vandale.nl/opzoeken?pattern=volkerenmoord&lang=nn

³⁰ General Assembly of the United Nations, 'Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948 , No. 1021' (1951), aldaar 3.

opleidingsniveau als slachtoffer uit. Omdat in de rechtszaken die in hoofdstuk vier behandeld worden gebruik wordt gemaakt van de definitie van genocide uit de Genocideconventie, zal dit onderzoek van dezelfde definitie gebruikmaken.

Omdat grofweg 80 procent van de Tutsibevolking in Rwanda tijdens de genocide is vermoord, is te concluderen dat wat er in Rwanda is voorgevallen onder de hiervoor genoemde definitie van genocide valt. De propaganda die aanzette tot moorden is jarenlang opgevoerd en in 1994 bereikte deze daadwerkelijk het einddoel. Het gebruik van deze propaganda laat dus de doelmatigheid van deze genocide zien; het ging niet om de toevalligheid der omstandigheden of overmacht. Daarnaast heeft het Internationaal Tribunaal met hun veroordeling van genocideplegers impliciet vastgesteld dat er in Rwanda sprake was van genocide.

Het is onduidelijk hoeveel Tutsi's daadwerkelijk zijn gestorven in de genocide. De schattingen variëren tussen de 500 000 en 1 000 000.³¹ Ook zouden er ongeveer 250 000 Tutsi's verkracht zijn. Deze cijfers worden echter in twijfel getrokken, omdat er geen duidelijkheid is over de hoeveelheid Tutsivrouwen en het totale aantal Tutsi's in Rwanda op het moment van de genocide. De cijfers uit 1991 wijzen op lagere hoeveelheden.³² De meeste moorden zijn gepleegd tussen 7 april en 21 april.³³ In 2000 waren ongeveer 110 000 daders gearresteerd in Rwanda zelf, waarvan in 2002 6000 zijn veroordeeld.³⁴

2.4. Daderrollen

“It was as if all the men, women and children had come to kill us”.³⁵ Adam Jones illustreert met deze quote hoe gevarieerd de daders tijdens de genocide waren. De daders in de genocide in Rwanda zijn op te delen in twee categorieën. Er zijn daders die Scott Straus definieert als “any person who participated in an attack against a civilian in order to kill or to inflict serious injury on that civilian.”³⁶ Deze definitie sluit plunderen uit. Daarnaast zijn er daders die niet gedood

---

³¹ Straus, *The Order of Genocide*, 51; Mullins, ‘We Are Going To Rape You’, 5; Jones, *Genocide*, 560; Fielding, *Female Genocidaires*, 5; Nowrojee, *Shattered Lives*, 12; Brehm, Uggen en Gasanabo, ‘Age, gender and the crime of crimes’, 714; Forges, ‘Leave None’, 17.

³² Straus, *The Order of Genocide*, 52; Sherlach, ‘Gender and genocide’, 393; Nowrojee, *Shattered Lives*, 24-25.

³³ Straus, *The Order of Genocide* 57.

³⁴ Ibidem, 98.

³⁵ Jones, *Genocide*, 358.

³⁶ Scott Straus, ‘How many perpetrators were there in the Rwandan genocide? An estimate’, *Journal of Genocide Research* 6 (2004) 1, 85 – 98, aldaar 87.

hebben, maar anderen hebben aangezet tot doden en de genocide hebben uitgedacht en aangestuurd. Dit zijn de intellectuele daders.

Wie precies de daders waren is moeilijk te zeggen³⁷ Sommige daders maakten deel uit van georganiseerde groeperingen zoals het leger, de politie en militiebewegingen zoals de Interahamwe³⁸ Verder waren het op veel plekken gewone mensen die deelnamen aan de moorden. Groepen als paramilitairen namen deel aan grote massamoorden waar soms wel honderden mensen tegelijk gedood werden³⁹ Bij het uitbreken van de genocide waren de militiebewegingen de groepen die het geweld startten. Ze namen leiding in het opzetten van de roadblocks en gingen huizen af om Tutsi's te zoeken⁴⁰ In het internationaal recht worden drie gradaties van schuld van daderschap gehanteerd. De hoogste categorie is die van de top van structuren zoals het leger of de politiek. De tweede categorie bestaat uit mensen die zich bewust aansluiten bij het doel van de genocide. Als laagste gradatie zijn er de personen die aan de genocide deelnamen uit meeloopgedrag of uit angst voor uitsluiting.⁴¹ Internationale rechtbanken zoals het Rwandatribunaal hebben zich eigenlijk alleen gericht op het berechten van beschuldigen uit de eerste categorie en dan voornamelijk de intellectuele daders, de *auctor intellectualis*.⁴² Deze intellectuele daders zijn het brein achter de misdaad, maar hebben niet de daadwerkelijke moorden gepleegd. De misdaden van intellectuele daders worden door het internationaal recht als zwaardere misdrijven beschouwd, omdat zij bewust de misdaden begingen terwijl zij zich in een vooraanstaande positie bevonden en daarmee meer verantwoordelijkheid hadden.⁴³ Deze intellectuele dader is het soort dader waar in de hoofdvraag naar gekeken wordt.

---

³⁷ Jones, *Genocide*, 358.

³⁸ Straus, 'How many perpetrators', 89.

³⁹ Straus, 'How many perpetrators', 89.

⁴⁰ Jones, *Genocide*, 352.

⁴¹ Elies van Sliedrecht, 'Joint criminal enterprise as a pathway to convicting individuals for genocide', *Journal of International Criminal Justice* 5 (2007) 1, 184-207, aldaar 186.

⁴² Sliedrecht, 'Joint criminal enterprise', 187.

⁴³ Sliedrecht, 'Joint criminal enterprise', 187.

3. Vrouwen in Rwanda

In dit hoofdstuk wordt het theoretische kader vormgegeven waarbinnen de twee casestudies van hoofdstuk vier worden geplaatst. Allereerst komen de genderrollen aan bod die voor en tijdens de genocide van toepassing waren in de Rwandese samenleving. Vervolgens wordt de daderrol van de Rwandese vrouw in de genocide beschreven. Als laatste wordt er in een beschrijvend deel ingegaan op de slachtofferrol die vrouwen tijdens de genocide toegewezen kregen. De slachtofferrol wordt ook behandeld, omdat zowel de dader- als slachtofferrol van belang zijn voor een volledig begrip van de genocide. Beide rollen worden hierbij vergeleken met de genderrollen die in de Rwandese samenleving golden.

3.1. Genderrollen en deelname aan genocide

Bij het bestuderen van vrouwen binnen de context van genocide is de rol van slachtoffer vaak de rol die het duidelijkst belicht wordt. Deze focus op de vrouw als slachtoffer is dusdanig overheersend dat er nauwelijks ruimte is om de vrouw in het perspectief van de dader te zien.⁴⁴ Traditioneel worden vrouwen in verhouding tot mannen vaak gezien als zorgzamer en minder agressief; ze zijn de verzorger van het gezin. Toch wordt duidelijk dat ze in de situatie van Rwanda met deze standaardrollen hebben gebroken. Dit roept vragen op over hoe en waarom dat is gebeurd.⁴⁵ Rwandese vrouwen werden vóór de genocide gezien als tweederangsburgers, zowel in publieke als in huiselijke kring. Vaak werden ze beschouwd als eigendom van de man, de familie of zelfs de gemeenschap.⁴⁶ Mannen werden geacht het gezin te beschermen en van inkomen te voorzien.⁴⁷

Het verschil tussen mannen en vrouwen is niet enkel zichtbaar in het biologische geslacht, maar uit zich ook in ander gedrag. De verschillende verwachtingen en stereotypes die worden opgelegd aan de twee biologische geslachten worden omschreven als genderrollen. Wanneer er gekeken wordt naar genderrollen, zijn er twee benaderingen die de verschillen tussen mannen en vrouwen proberen te verklaren. De eerste benadering is de constructivistische benadering, die ervan uitgaat dat de gedragsmatige verschillen tussen man en vrouw

---

⁴⁴ Fielding, *Female Genocidaires*, 1; Jones, *Genocide*, 481.

⁴⁵ Fielding, *Female Genocidaires*, 2.

⁴⁶ Fielding, *Female Genocidaires*, 7; Nowrojee, *Shattered Lives*, 2-4, 19; Sherlach, 'Gender and genocide', 391.

⁴⁷ Smeulders, 'Female Perpetrators', 231.

geconstrueerd worden door de samenleving. Deze verschillen kunnen daardoor per land en cultuur verschillen.⁴⁸ De tweede benadering is de primordialistische benadering, welke ervan uitgaat dat de gedragsmatige verschillen tussen man en vrouw genetisch bepaald zijn. Literatuur over vrouwelijk ouderschap gaat meestal uit van de constructivistische benadering, omdat de primordialistische benadering achterhaald is.⁴⁹ Judith Butler, filosoof en feminist, schrijft hierover: “Because gender is not a fact, the various acts of gender create the idea of gender and without those acts, there would be no gender at all. Gender is thus a construction that regularly conceals its genesis.”⁵⁰

Ook binnen de historiografie worden twee benaderingen gebruikt bij het analyseren van het vrouwelijke ouderschap. Binnen de eerste benadering wordt het vrouwelijke ouderschap gezien als iets totaal anders dan het mannelijke ouderschap. De genderrollen zijn hierbij sterk bepalend, omdat ze voor een compleet andere motivatie zorgen bij vrouwelijke ouders dan bij mannelijke. De tweede benadering gaat niet uit van verschillen tussen mannelijk en vrouwelijk ouderschap, omdat zij op dezelfde motivaties gebaseerd zijn.⁵¹ Deze benadering komt sterk terug in de opvattingen van James Waller. Hij zegt dat het nodig is om te breken met het verwachte genderbeeld wat betreft vrouwelijk ouderschap; vrouwelijke ouders moeten hetzelfde behandeld worden als mannen:

“The challenge ... is to transcend our gender expectations that women are basically innocent by nature, so that their acts of cruelty are viewed as deviant and abnormal, and instead approach their perpetration of extraordinary evil the same way we have that of men.”⁵²

Over de motivatie van vrouwelijke ouders is minder bekend dan over die van mannelijke ouders. Volgens Leila Fielding zijn er twee mogelijke redenen voor de actieve deelname van vrouwen aan de genocide. Ten eerste noemt ze dat de steun van grote delen van de Hutubevolking nodig was omdat de genocide in Rwanda zo publiek was. Daarmee was dus ook de steun en participatie van de vrouwen noodzakelijk. Ten tweede zegt Fielding dat vrouwen die onderdrukt

⁴⁸ Fielding, *Female Genocidaires*, 5; Sherlach, ‘Gender and genocide’, 387; Brehm, Uggen en Gasanabo, ‘Age, gender and the crime of crimes’, 717.

⁴⁹ Sherlach, ‘Gender and genocide’, 390.

⁵⁰ Judith Butler, ‘Performative acts and gender constitution: an essay in phenomenology and feminist theory’, *Theatre Journal* 40 (1988) 4, 519 – 531, aldaar 522.

⁵¹ Sara Brown ‘Female perpetrators of Rwandan genocide’, *International Feminist Journal of Politics* 16 (2014) 3, 448 – 469, aldaar 460.

⁵² Waller, *Becoming Evil*, 268-269.

worden door hun genderrollen sneller geneigd zijn te vechten voor macht en dus eerder deelnemen aan een genocide.⁵³ De eerder beschreven positie die vrouwen hadden in de Rwandese samenleving sluit aan bij dit idee. Volgens Fielding was dit voor vrouwen de enige manier om een machtspositie te bereiken.

Het idee dat vrouwen gebruikmaken van de conflictsituatie verschilt mijns inziens echter niet veel van de manier waarop mannen dat doen. Fielding tracht een verklaring te geven voor de deelname van vrouwen aan genocide. Veel van de motivaties die zij omschrijft, komen overeen met de motivaties die volgens James Waller aansporen tot “extraordinary evil”. Waller maakt hierin geen onderscheid tussen man en vrouw, maar beweert dat het in de aard van de mens ligt.⁵⁴ De drang om een betere positie te bereiken brengt Waller in verband met de theorie van Henry Friedlander. Friedlander stelt dat deelname aan genocide mensen dichter bij het middelpunt van macht kan brengen en dat deze machtslust dus als oorzaak voor geweld gezien kan worden.⁵⁵ In dit opzicht vertoont Fieldings theorie over de motivaties van vrouwelijke daders dus veel overeenkomsten met Wallers theorie over deelname aan genocide in het algemeen.

Naast haar ideeën over de motivaties van vrouwelijke daders haalt Fielding het idee van “agency” aan. Agency staat voor het handelen vanuit vrije wil. James Ryan omschrijft het begrip agency als volgt: “This term is commonly understood to signify purposiveness, intentionality, consciousness/awareness and free will, and it relates to a sense of self-hood.”⁵⁶ In het geval van vrouwen wordt agency vaak ontkend. Volgens Fielding worden vrouwen vaak niet gezien als begaafd genoeg om zelf een bewuste beslissing te maken. Zeker in het geval van vrouwelijke daders is het moeilijk te bevatten dat ze breken met het heersende genderbeeld dat veronderstelt dat ze zorgzaam zijn. Het gegeven dat zij dit met agency doen, maakt het geheel nog lastiger te bevatten. Het gevolg hiervan is dat vrouwen meestal geplaatst worden binnen het frame dat stelt dat hun acties beïnvloed zijn door mannen.⁵⁷ Alette Smeulers haalt aan dat vrouwen gedurende de geschiedenis niet teruggeweken hebben van het gebruik van doelmatig geweld om hun eigen belangen te behartigen.⁵⁸ Agency wordt dus vaak niet erkend bij vrouwelijke daders, maar volgens zowel Smeulers als Fielding hebben vrouwen wel degelijk agency bij het plegen van hun misdaden.

---

⁵³ Fielding, *Female Genocidaires*, 5.

⁵⁴ Waller, *Becoming Evil*, e-book 49,97%, hoofdstuk 5.

⁵⁵ Waller, *Becoming Evil*, e-book 53,27%, hoofdstuk 6.

⁵⁶ James Ryan, “They know not what they do?” Bolshevik understandings of the agency of perpetrators, 1918–30’, *Historical Research* 90 (2017) 247, 151 – 171, aldaar 153.

⁵⁷ Fielding, *Female Genocidaires*, 11.

⁵⁸ Sherlach, ‘Gender and genocide’, 389; Smeulers, ‘Female Perpetrators’, 230.

3.2. Daderrollen

Ondanks de speculaties over hun motivaties, is het duidelijk dat vrouwen actief deelnamen aan de genocide in Rwanda. De twee meest voorkomende daderrollen die vrouwen innamen tijdens de genocide waren die van spion en die van plunderaar.⁵⁹ Omdat men dacht dat vrouwen een kind nooit iets aan zouden doen, kwam het ook vaak voor dat Tutsivrouwen hun kinderen in goed vertrouwen aan Hutuvrouwen in bescherming gaven. De kinderen werden echter uitgeleverd aan de milities. Ook namen vrouwen deel in de genocide als directe daders, ondanks het feit dat de bruutheid van de moorden niet geassocieerd werd met de stereotiepe vrouwelijke genderrol.⁶⁰ Een van de minst belichte rollen die vrouwen gespeeld hebben is hun rol als directe dader tijdens seksueel geweld. Mannen werden hierbij gedrogeerd en vervolgens seksueel misbruikt. Door het culturele taboe op zowel verkrachtingen als het stigma omtrent mannelijke verkrachtingen zijn hier echter weinig zaken van bekend.⁶¹ Ook zijn er gevallen bekend waarbij vrouwen vanuit eigen initiatief andere vrouwen met voorwerpen penetreerden. Volgens Smeulers blijkt uit getuigenissen zelfs dat 10 procent van de slachtoffers zegt dat er een vrouwelijke dader betrokken was bij de verkrachting.⁶²

Een derde daderrol, die van een intellectuele dader, wordt door Lisa Sharlach genoemd. Volgens Sharlach zijn de mensen die aan de top van de politiek stonden het belangrijkste bij het uitvoeren van de genocide.⁶³ Het politieke systeem in Rwanda was pas sinds 1990 in beperkte mate beschikbaar voor vrouwen⁶⁴. Toch hebben vrouwen met invloed en aanzien een grote rol gespeeld. Vrouwen die hielpen bij de organisatie van de genocide hebben opdracht gegeven om Tutsivrouwen te verkrachten voordat ze gedood werden. Op de radio, waar veel haatzaaiende boodschappen werden uitgezonden, waren de meeste presentatoren vrouwelijk.⁶⁵

In 2010 waren er zeventenveertig vrouwen die verdacht werden van het plegen van genocide als intellectuele dader. Dit hield in dat deze vrouwen de genocide planden, aanstichtten,

---

⁵⁹ Fielding, *Female Genocidaires*, 5; Brown, 'Female perpetrators', 448; Smeulers, 'Female Perpetrators', 208; Adam Jones, 'Gender and genocide in Rwanda', *Journal of Genocide Research* 4 (2002) 1, 65-94, aldaar 84.

⁶⁰ Fielding, *Female Genocidaires*, 7.

⁶¹ Brown, 'Female perpetrators', 459; Smeulers, 'Female Perpetrators', 223.

⁶² Smeulers, 'Female Perpetrators', 223-224.

⁶³ Sherlach, 'Gender and genocide', 387; Smeulers, 'Female Perpetrators', 225.

⁶⁴ Sherlach, 'Gender and genocide', 391.

⁶⁵ *Ibidem*, 392.

opruiden en organiseerden.⁶⁶ Van de ongeveer 110 000 gevangenen die beschuldigd zijn van genocide was ongeveer 3% vrouwelijk.⁶⁷ Andere cijfers laten echter zien dat er waarschijnlijk meer daders zijn geweest, tussen de 175 000 en de 210 000.⁶⁸

3.3. Slachtofferrollen

Naast het feit dat er vrouwelijke daders waren, is het meest belichte aspect van de genocide de vrouw als slachtoffer. Ongeveer 50% van de slachtoffers was vrouw.⁶⁹ Naar schatting zijn er ongeveer 250 000 verkracht.⁷⁰ Verkrachtingen worden door velen echter nog steeds ontkend, ook omdat het bekennen van slachtoffer zijn grote gevolgen heeft in de gemeenschap.⁷¹ Kinderen van gemengde gezinnen kregen de etniciteit van de vader. Dat betekent dat als een vrouw door verkrachting zwanger werd van een Hutu het kind ook Hutu was.⁷² In tegenstelling tot hoe seksueel geweld in conflicten vaak gezien wordt, namelijk als een bijkomstigheid van de wanorde, ellende en chaos, werden verkrachtingen tijdens de genocide in Rwanda ook gedaan met een militair doel. Ze werden gebruikt om angst te zaaien onder de bevolking en om bepaalde bevolkingsgroepen te elimineren, oftewel, verkrachting als genocide.⁷³

Het verkrachten van vrouwen heeft verschillende effecten op de samenleving. Het vernietigt niet alleen de eigenwaarde van een vrouw, maar vaak ook haar culturele waarden. Daardoor heeft ze als ze de aanval overleeft geen toekomst meer, wordt ze uitgesloten van de gemeenschap en kan ze, mits ongehuwd, niet meer trouwen. Niet alleen de vrouwen zelf zijn slachtoffer, iedereen in hun directe omgeving wordt beïnvloed door de gebeurtenis. De daders lieten familieleden vaak toekijken als ze een vrouw verkrachtten, dus ook vaders en partners liepen regelmatig een emotioneel trauma op.⁷⁴ De verslagen waarin de verkrachtingen beschreven worden, illustreren vaak een afschuwelijk tafereel. Vrouwen werden door meerdere mannen verkracht en daarna verminkt; er werden vaak lichaamsdelen afgesneden, zoals de borsten, of er

⁶⁶ Fielding, *Female Genocidaires*, 26; Smeulders, 'Female Perpetrators', 226.

⁶⁷ Straus, *The Order of Genocide*, 100; Smeulders, 'Female Perpetrators', 221; Brown, 'Female perpetrators', 461; Fielding, *Female Genocidaires*, 19.

⁶⁸ Straus, *The Order of Genocide*, 116.

⁶⁹ Ibidem, 59.

⁷⁰ Ibidem, 52.

⁷¹ Ibidem, 162.

⁷² Fielding, *Female Genocidaires*, 18.

⁷³ Mullins, 'We Are Going To Rape You', 3.

⁷⁴ Mullins, 'We Are Going To Rape You', 4; Nowrojee, *Shattered Lives*, 1-2.

werden voorwerpen in de geslachtsdelen gestoken.⁷⁵ Gedurende de genocide werd door de leiders aangestuurd op dit seksuele geweld om zo de schande die werd togedaan aan de slachtoffers zo veel mogelijk te maximaliseren.⁷⁶

---

⁷⁵ Mullins, 'We Are Going To Rape You', 8/10; Nowrojee, *Shattered Lives*, 1; Sherlach, 'Gender and genocide', 396.

⁷⁶ Mullins, 'We Are Going To Rape You', 13.

4. Yvonne Basebya en Pauline Nyiramasuhuko

Om te illustreren dat vrouwen daadwerkelijk in staat zijn tot het plegen van genocide, zullen in dit hoofdstuk twee vrouwen, Yvonne Basebya en Pauline Nyiramasuhuko, besproken worden die berecht zijn voor het plegen van genocide als intellectuele daders zoals gedefinieerd in hoofdstuk twee. De twee rechtszaken die worden geanalyseerd zijn zeer verschillend. Zo is Yvonne Basebya door een Nederlandse rechtbank berecht. Zij was de vrouw van een minister in de tijd van de genocide en heeft haar vooraanstaande positie misbruikt om anderen op te ruien tot genocide. Pauline Nyiramasuhuko is berecht voor het Internationaal Tribunaal. Zij had zelf de functie van minister tijdens de genocide. Doordat beide zaken een andere situatie van vrouwelijk intellectueel daderschap laten zien en doordat zij door een andere rechtbank veroordeeld zijn, geven deze twee rechtszaken en gevarieerd beeld van wat vrouwelijk intellectueel daderschap kan inhouden.

Als bronmateriaal zijn de uitspraken die gedaan zijn in de rechtszaken gebruikt. Dit houdt in dat de analyse uit drie delen bestaat. Ten eerste de beschuldiging, waarin wordt beschreven van welke misdaden de verdachte beschuldigd wordt. Ten tweede wordt er een samenvatting van het bewijsmateriaal gegeven. Ten derde wordt het vonnis besproken. Het bestuderen van de uitspraak geeft de mogelijkheid een groot deel van de rechtszaak te bekijken doordat de belangrijkste elementen van die rechtszaken hierin benoemd worden. Deze opbouw geldt voor zowel de uitspraak van de Nederlandse rechtbank als voor die van het Internationaal Tribunaal.

4.1. Casestudy Yvonne Basebya

4.1.1. Levensloop

Yvonne Basebya is geboren in Rwanda in een gezin van zes kinderen. Het gezin was rijk en had een vooraanstaande positie in de gemeenschap. Ze heeft haar basisschoolopleiding in Kinomi afgerond en vervolgens het voortgezet onderwijs gevolgd aan verschillende internaten. Aan een van deze internaten rondde ze in 1966 haar opleiding tot leraar af. Van 1966 tot 1968 werkte ze als docent in haar geboortestreek Kinomi. In 1968 trouwde ze met Augustinus Basebya, met wie ze zeven kinderen heeft gekregen. In 1970 verhuisde het gezin naar de hoofdstad Kigali. Na haar

huwelijk werkte ze tot 1982 als ambtenaar voor het Ministerie van Financiën en Economische Zaken. Daarna ging ze voor het Ministerie van Landbouw werken, waar ze heeft gewerkt tot 1994.⁷⁷ In 1994, na de genocide, is Basebya met haar gezin Rwanda ontvlucht. In 1997 heeft de man van Yvonne Basebya asiel aangevraagd in Nederland. Binnen een jaar, op 25 maart 1998, werd hem asiel verschaft en in oktober van datzelfde jaar kwamen Yvonne Basebya en twee van hun kinderen ook naar Nederland. Zij hebben zich vervolgens in Limburg gevestigd, waar Yvonne Basebya vrijwilligerswerk deed voor de kerk.⁷⁸ Uit de omschrijving van het leven van Yvonne, vrijgegeven door de rechtbank, is duidelijk dat ze geboren is in een goede economische positie en dat zij deze positie gedurende haar leven in Rwanda heeft behouden. Yvonne bevond zich niet in een onderdrukte positie en is dus niet, zoals Fielding suggereert, gedreven vanuit een onderdrukte positie waarbij een rol in de genocide de enige mogelijkheid tot macht was.

4.1.2. Aanklachten

Op mei 2007 werd bekend dat de Rwandese regering op zoek was naar Yvonne Basebya wegens mogelijke betrokkenheid bij de genocide van 1994.⁷⁹ De rechtbank vermeldt dat een aantal bewijsstukken is meegekomen met het opsporingsbericht. Hieronder vallen documenten verkregen van het Rwandatribunaal met daarbij het Claho-rapport⁸⁰, verklaringen van getuigen in een Deense strafzaak, getuigen uit de Gacacarechtbanken en uit Basebya's huis in beslag genomen objecten.⁸¹ Bij de getuigenissen wordt rekening gehouden met het feit dat het menselijke geheugen niet foutloos is en dat dit beïnvloedbaar is.⁸² Het gevolg van de oproep was de Nederlandse rechtszaak tegenover Yvonne Basebya.

De uitspraak tegen Yvonne Basebya is gedaan op 1 maart 2013.⁸³ Ze is beschuldigd van verschillende strafbare feiten, gepleegd in de periode van oktober 1990 tot en met juni 1994.⁸⁴ Het gaat om in totaal zes verschillende misdaden. Een daarvan is het plegen van genocide, waarbij duidelijk is dat ze Tutsi's heeft vermoord of zwaar letsel heeft toegebracht met als doel deze

---

⁷⁷ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 31.

⁷⁸ Ibidem, 31.

⁷⁹ Ibidem, 9.

⁸⁰ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara', 9. Het Claho-rapport is in december 1994 opgesteld door het Collectif des Ligues et Association de Défense des Droits de l'Homme. Het betreft een verslag van de opsporingsonderzoeken en een lijst van verdachten.

⁸¹ Ibidem, 9-10, 35.

⁸² Ibidem, 36.

⁸³ Ibidem, 1.

⁸⁴ Ibidem, 2.

bevolkingsgroep te vernietigen.⁸⁵ Hierbij hebben de woorden “met als doel” een duidelijke overeenkomst met de definitie van genocide uit de Genocideconventie zoals die in hoofdstuk twee vermeld staat. Hierin wordt massamoord pas onder genocide gerekend als deze gepleegd is met het doel de bevolkingsgroep volledig of gedeeltelijk te vernietigen. Yvonne Basebya wordt daarbij niet alleen beschuldigd van het plegen van genocide in het algemeen, ze wordt ook beschuldigd van het plegen van genocide op drie specifieke momenten en tevens van het opstellen van dodenlijsten. Dit zou zij gedaan hebben in de periode van 1 oktober 1990 tot 15 april 1994. Volgens de rechtbank maakte Yvonne Basebya misbruik van de gezaghebbende positie die zij had als lid van de politieke partij CDR. Zij zou jonge mannen beïnvloed hebben met een extremistische anti-Tutsi ideologie.⁸⁶ In deze periode zou Yvonne Basebya tijdens bijeenkomsten hebben opgeroepen tot het doden van en geweld plegen tegen de Tutsibevolking. Ook hield ze lijsten bij van nog te vermoorden Tutsi's.⁸⁷

4.1.3. Bewijs

Een groot deel van de beschuldiging van opruiing tot genocide is gekoppeld aan de rol die Yvonne Basebya heeft gespeeld in de CDR. De CDR is een extremistische partij voor Hutu's. Getuige Jean Marie Kamatali heeft bijvoorbeeld verklaard dat ze na de oprichting van de CDR niet meer bij Yvonne Basebya over de vloer durfde te komen uit angst voor de extremisten die de partij met zich meebracht. Een andere getuige heeft verklaard dat de militiebeweging, de Interahamwe, voor een groot deel ontstaan is in de wijk van Yvonne Basebya, in de periode dat de CDR actief was. Deze militante groepen die ontstaan zijn onder de CDR zouden volgens de getuigen in de periode 1992-1994 in de buurt veel schade aangericht hebben en tevens veel geweld veroorzaakt hebben. Anderen getuigen dat de Interahamwe al eerder actief was en ze de huizen niet meer durfden te verlaten vanaf het moment dat de CDR actief werd.⁸⁸ Uit de verklaringen is duidelijk dat de CDR en militante bewegingen, zoals de Interahamwe, onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Ze waren verantwoordelijk voor een hoop geweld en angst in de samenleving vanaf begin jaren negentig.

Er is echter geen geschreven bewijs gevonden dat aantoont dat Yvonne Basebya lid was van de CDR. Toch heeft de rechtbank dit wel kunnen aantonen aan de hand van een afgeluisterd

---

⁸⁵ Ibidem, 2.

⁸⁶ Ibidem, 2.

⁸⁷ Ibidem, 3.

⁸⁸ Ibidem, 61-63.

telefoongesprek. Hierin vertelt Yvonne Basebya zelf dat ze lid was van de CDR, ondanks het feit dat het ook binnen de familie geaccepteerd zou zijn om achter andere, minder extremistische, politieke bewegingen te staan.⁸⁹ Over de activiteiten binnen de CDR van Yvonne Basebya vermelden getuigen dat ze liederen heeft gezongen over het uitroeien van de Tutsi's en dat haar eigen rol leidend zou zijn geweest. Er wordt in deze context naar Yvonne Basebya verwezen als de dirigent van het koor, wat duidt op hoe de groep haar aanwijzingen opvolgde.⁹⁰ Ze was “een chef die de groep animeerde”.⁹¹ Dit alles gebeurde volgens de getuigen volledig in het openbaar, met als doel om de omringende Tutsi's te intimideren.⁹² Als verdediging tegen de getuigen haalt Yvonne Basebya aan dat deze getuigen liegen, puur omdat ze een Hutu is die in het buitenland woont. Tevens stelt ze dat liegen in Rwanda meer geaccepteerd is dan in westerse landen.⁹³

4.1.4. Uitspraak

De rechtbank komt door de vele verklaringen tot de conclusie dat Yvonne Basebya ‘veelvuldig optrad als *animatrice* op bijeenkomsten van de CDR waarin op agressieve wijze haat werd gezaaid tegen Tutsi's en werd opgeroepen Tutsi's te doden.’⁹⁴ Van het rekruteren van jongeren wordt ze ook schuldig bevonden; ze zou hun geld en uniformen hebben gegeven en ze werd gezien als hun ‘bazin’.⁹⁵ Naast haar actieve en opzweepende houding tijdens de bijeenkomsten had Yvonne Basebya een goede positie in de samenleving en werd ze gezien als iemand die functioneerde als een moreel voorbeeld. Over haar leven in Kigali heeft ze aan de rechtbank verklaard dat ze genoot van haar ruime levensstijl en haar goede positie in de samenleving. Ze zou in de buurt bekend hebben gestaan als “Madame Député”; ze straalde duidelijk morele autoriteit uit.⁹⁶ Uiteindelijk is Basebya alleen schuldig bevonden aan opruiing tot genocide en is ze door gebrek aan bewijs vrijgesproken van de andere vijf misdaden.⁹⁷

---

⁸⁹ Ibidem,63.

⁹⁰ Ibidem,2-4, 65.

⁹¹ Ibidem,66.

⁹² Ibidem,66.

⁹³ Ibidem, 41.

⁹⁴ Ibidem,76.

⁹⁵ Ibidem,76.

⁹⁶ Ibidem,31.

⁹⁷ Ibidem,125.

4.1.5. Intellectueel dader

Voor het beantwoorden van de vraag welke rol Yvonne Basebya had als intellectuele dader van de genocide, zijn de getuigenissen omtrent de beschuldiging van opruiing voor genocide het meest veelzeggend. Bij intellectuele daders is het niet de directe daad die van belang is, maar het aspect van het beramen van de daad en het aanzetten van anderen tot het plegen van de misdaad. Een van de aspecten die de rechtbank omtrent Yvonne Basebya heeft bekeken, is de beschuldiging van opruiing van Hutu's. Opvallende zinnen in de verwoording van deze misdaad laten dit ook zien: 'Verdachte deed haar uitlatingen in die context op een opzweepende manier.'⁹⁸ Dit deed ze terwijl Yvonne zich duidelijk bewust was van haar autoritaire positie, zoals is gebleken uit haar eigen getuigenis.⁹⁹ Door haar actieve rol in de *animations* en de opruiende invloed hiervan wordt Yvonne Basebya medeplichtig gezien aan de aanvallen op buurtbewoners op 22 februari 1994.¹⁰⁰

De rechtszaak tegenover Yvonne Basebya laat zien dat zij in de periode die aan de genocide vooraf ging verantwoordelijk is geweest voor het uitdragen en verspreiden van extremistisch gedachtegoed, wat uiteindelijk geleid heeft tot de genocide. Het telefoongesprek dat hierboven genoemd is laat zien dat ze in haar beslissingen niet gedwongen werd door de mannen in haar omgeving; ze handelde duidelijk vanuit haar eigen vrije wil, wat getuigt van agency. Door de bevoorrechte positie waarin Yvonne is geboren en de positie die ze had in de Rwandese samenleving, hoefde ze niet te strijden voor macht. Desondanks heeft ze haar voorbeeldpositie gebruikt om haatzaaiende boodschappen uit te dragen. Er is bovendien niets wat erop wijst dat zij beïnvloed is door de onderdrukkende genderrollen van de Rwandese samenleving.

4.2. Case study Pauline Nyiramasuhuko

4.2.1. Levensloop

---

⁹⁸ Ibidem,82.

⁹⁹ Ibidem,82.

¹⁰⁰ Ibidem,95.

Pauline Nyiramasuhuko is geboren in 1946.¹⁰¹ Haar familie was arm, maar Pauline was erg ambitieus. Ze heeft haar opleiding gevolgd aan dezelfde school als Agathe Kanziga, die later trouwde met president Habyarimana; de vrouwen waren ook bevriend.¹⁰² In 1964 rondde ze haar studie af en vond ze een baan als maatschappelijk werkster. Deze heeft ze behouden tot 1973.¹⁰³ Na haar baan als maatschappelijk werkster werkte Pauline van 1973 tot 1981 voor het Ministerie van Gezondheid. In 1986 begon ze aan een studie rechten die ze in 1988 afrondde.¹⁰⁴ In 1986 trouwde Pauline Nyiramasuhuko met Maurice Ntahobali. Samen hebben ze vier kinderen gekregen. Net als zijn vrouw bekleedde Maurice hoge politieke functies in Rwanda, waaronder rector van de Universiteit van Butare tijdens de genocide.¹⁰⁵ Pauline is in tegenstelling tot Yvonne Basebya niet geboren in een economisch bevoorrechte positie. Bij Pauline is echter geen bewijs terug te vinden dat erop wijst dat ze benadeeld werd omdat ze vrouw was. Pauline had al voor de genocide een goede positie in de samenleving bereikt.

4.2.2. Aanklachten

Pauline Nyiramasuhuko is aangeklaagd voor in totaal 11 misdaden: samenzwering voor het plegen van genocide, genocide, medeplichtigheid in genocide, directe en publieke aansporing tot genocide, moord als een misdaad tegen de mensheid, misdaad tegen de mensheid (uitroeiing), misdaad tegen de mensheid (verkrachting), misdaad tegen de mensheid (vervolging), misdaad tegen de mensheid (overige misdaden), schending van de fysieke en mentale gezondheid van een persoon en wandaden tegen menselijke waardigheid. Net als bij Yvonne Basebya Ook hier is een groot deel van de verdediging gebaseerd op een gebrek aan eerlijkheid van de getuigen.¹⁰⁶

Pauline was niet de enige die in deze zaak berecht is. Ze is samen met vijf anderen berecht, waaronder haar zoon Salamon.¹⁰⁷ Pauline Nyiramasuhuko was tijdens de genocide

---

¹⁰¹ Mark A. Drumbl, “‘She Makes Me Ashamed to Be a Woman’: The Genocide Conviction of Pauline Nyiramasuhuko, 2011”, *Michigan Journal of International Law* 34 (2013) 3, 101 – 145, aldaar 106; International Criminal Tribunal for Rwanda, ‘Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko’, 23.

¹⁰² Smeulers, ‘Female Perpetrators’, 238.

¹⁰³ Drumbl, “‘She Makes Me Ashamed to Be a Woman’”, 107; International Criminal Tribunal for Rwanda, ‘Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko’, 23.

¹⁰⁴ Drumbl, “‘She Makes Me Ashamed to Be a Woman’”, 107; International Criminal Tribunal for Rwanda, ‘Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko’, 23.

¹⁰⁵ Drumbl, “‘She Makes Me Ashamed to Be a Woman’”, 107; International Criminal Tribunal for Rwanda, ‘Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko’, 23.

¹⁰⁶ Ibidem, 85.

¹⁰⁷ Ibidem, 1.

werkzaam als minister van Vrouw en Familie en woonde in de hoofdstad Kigali. Tijdens de genocide is ze teruggekeerd naar haar geboortestreek Butare.¹⁰⁸ Toen in 1994 de genocide begon was Butare de enige provincie die onder leiding stond van Tutsi's. Dit zorgde ervoor dat Butare relatief lang rustig bleef en zelfs een toevluchtsoord werd voor Tutsi's die het geweld in de rest van het land probeerden te ontvluchten. Het duurde echter niet lang tot deze provincie onder de aandacht van de Interahamweregering kwam. Pauline Nyiramasuhuko speelde hierbij een belangrijke rol in het aanmoedigen van de genocide.¹⁰⁹ Pauline Nyiramasuhuko kreeg de verantwoordelijkheid over de provincie Butare. Dit is voor de aanklager een teken dat de regering in de periode waarin de genocide plaatsvond het doel had om de genocide voort te zetten.¹¹⁰

In de periode van 8 april 1994 tot 14 juli 1994 blijken de ministers van de zittende regering, waar Pauline Nyiramasuhuko deel van uitmaakte, regelmatig ingelicht te zijn over de massamoorden. Er wordt beweerd dat verschillende ministers, waaronder Nyiramasuhuko, erop stonden dat de burgers wapens moesten krijgen om in de genocide te gebruiken.¹¹¹ Pauline Nyiramasuhuko wordt samen met vijf anderen beschuldigd van het maken van een plan voor de vernietiging van de Tutsi's en van het helpen bij de uitvoering van dit plan.¹¹² Tevens had ze aan het begin van de genocide een roadblock opgezet die ze zelf heeft bemand in samenwerking met de Interahamwe en de andere vijf beschuldigen.¹¹³ Al deze beschuldigingen samen zorgden ervoor dat Pauline Nyiramasuhuko door de rechtbank werd beschuldigd van het uitvoeren van en aanzetten tot de genocide in Butare.¹¹⁴

4.2.3. Bewijs

Verschillende getuigen stellen dat Nyiramasuhuko en haar zoon opdracht gaven om de aangehouden mensen bij de roadblock te vermoorden als bleek dat deze mensen Tutsi's waren. De roadblock zou ongeveer voor het huis van Nyiramasuhuko zijn geweest en de getuigen wijzen

---

¹⁰⁸ Ibidem, 22.

¹⁰⁹ Drumbl, "“She Makes Me Ashamed to Be a Woman”", 109; International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko', 23.

¹¹⁰ Ibidem, 118.

¹¹¹ Ibidem, 115.

¹¹² Ibidem, 453.

¹¹³ Ibidem, 130, 742.

¹¹⁴ Ibidem, 121.

erop dat zij de lijdning had.¹¹⁵ Op 27 april heeft ze de bevolking aangemoedigd om roadblocks op te stellen met als doel de vluchtende Tutsi's te vermoorden.¹¹⁶

Pauline had de beslissing genomen om publiekelijk aanwezig te zijn bij verschillende speeches die duidelijke extremistische anti-Tutsi-uitingen bevatten. Zij had hier geen bezwaar tegen gemaakt; de rechtbank ziet haar aanwezigheid als een teken van overeenstemming met het extremistische gedachtegoed van de sprekers, waaronder ook de president.¹¹⁷ Zo zou er op 18 april 1994 tijdens een vergadering tussen Nyiramasuhuko en een plaatselijke burgemeester besloten zijn om de Tutsi's te vermoorden die toevlucht hadden gezocht in het Mutundastadion. Op 19 april, de dag na het overleg, zijn de moorden in het Mutundastadion begonnen en getuigen verklaren dat Nyiramasuhuko daar aanwezig was en met de milities overlegde. De getuigen konden echter niet verstaan wat Nyiramasuhuko zei.¹¹⁸ Er zijn getuigen die Nyiramasuhuko tegen de burgemeester hebben horen zeggen dat hij zijn mensen, 'de slangen en diegenen die op slangen leken', moest laten vermoorden. Zij kon hem voorzien van wapens als hij die tekort kwam.¹¹⁹

In de periode van april tot juni 1994 zou Nyiramasuhuko met regelmaat het Butare Prefecture Office (BPO) bezocht hebben. Hier hadden Tutsivluchtelingen onderdak gezocht. Ze zou hiervandaan vluchtelingen meegenomen hebben om ze elders te laten vermoorden.¹²⁰ Een getuige was erbij toen Nyiramasuhuko opdracht gaf om 40 jonge jongens af te voeren. Wat de getuige benadrukte was de autoriteit die Nyiramasuhuko uitstraalde. Tevens stelde hij dat zij geen moeite deed haar autoriteit te verbergen: 'She spoke loudly and intelligibly without attempting to conceal anything.'¹²¹

4.2.4. Bewijs seksueel geweld

Nyiramasuhuko schijnt soldaten en leden van de Interahamwe opdracht te hebben gegeven om vrouwen en meisjes eerst te verkrachten en daarna te vermoorden. Haar opdracht is nauwlettend

---

¹¹⁵ Ibidem, 742.

¹¹⁶ Ibidem, 130,1384, 1395-1397.

¹¹⁷ Ibidem, 221.

¹¹⁸ Ibidem, 456.

¹¹⁹ Ibidem, 458.

¹²⁰ Ibidem, 543.

¹²¹ Ibidem, 576.

uitgevoerd.¹²² Nyiramasuhuko verdedigde zichzelf tegen deze aanklacht door te zeggen dat het tegen haar karakter in ging om dit soort gruwelijke taferelen te promoten.¹²³ Een van de getuigen, een Tutsimeisje dat haar toevlucht had gezocht in de BPO, vertelde dat ze Nyiramasuhuko hoorde zeggen dat “het vuil” opgeruimd diende te worden. Daarmee werden de Tutsivluchtelingen bedoeld. Vervolgens zag ze hoe Nyiramasuhuko het gebouw verliet in een wagen met verschillende mannelijke vluchtelingen die vervolgens allemaal vermoord zijn.¹²⁴ Een andere getuige hoorde Pauline Nyiramasuhuko zeggen: ‘Choose the young girls and the women that are still useful.’¹²⁵ De vrouwen moesten vervolgens opstaan en de vrouwen die geschikt werden bevonden werden verkracht.¹²⁶ Deze vrouwen moesten verkracht en vermoord worden, omdat ze niet met Hutumannen getrouwd waren: ‘These are the accomplices who are here ... there's still a lot of dirt at the BPO, such as these Tutsi women, who previously were arrogant and did not want to marry Hutu men. Now it's up to you [the Hutus] to do whatever you want with them.’¹²⁷ De getuigenissen van liefst 14 getuigen worden als doorslaggevend genoemd in de uitspraak. De getuigen vertellen niet alleen dat Nyiramasuhuko het commando gaf de Tutsi's af te voeren en te vermoorden, maar ook dat ze condooms zou hebben uitgedeeld om de soldaten tijdens de verkrachtingen te beschermen tegen SOA's.¹²⁸ Uit deze informatie blijkt dat Pauline duidelijk opdracht heeft gegeven voor het plegen van afschuwelijke daden, ondanks dat ze eigenhandig geen moorden heeft gepleegd. Dit kon ze doen vanuit de hoge machtspositie die ze had als minister.

4.2.5. Uitspraak

Het ICC bevindt Nyiramasuhuko schuldig aan de hierboven omschreven misdaden: het opdracht geven tot verkrachting, mishandeling, ontvoering en het uitmoorden van Tutsivluchtelingen die toevlucht hadden gezocht in de BPO.¹²⁹ Een groot deel van de rechtszaak gaat om de betrokkenheid van Nyiramasuhuko in regeringsvergaderingen waarin plannen werden gemaakt voor de uitvoering van de genocide.¹³⁰ ze was, behalve lokaal, ook landelijk actief geweest door

¹²² Ibidem, 544; ibidem, 760-761.

¹²³ Ibidem, 544.

¹²⁴ Ibidem, 552.

¹²⁵ Ibidem, 575.

¹²⁶ Ibidem, 575.

¹²⁷ Ibidem, 579.

¹²⁸ Ibidem, 521-598; ibidem, 1212.

¹²⁹ Ibidem, 706-707.

¹³⁰ Ibidem, 850.

haar functie als minister.¹³¹ Ze is veroordeeld voor samenzweringen die de genocide hebben aangestuurd.¹³² Ze is wel vrijgesproken van deelname aan de genocide zelf. De rechtbank vindt dat er onvoldoende bewijs is om aan te tonen dat ze daadwerkelijk de volledige leiding had, ondanks dat getuigen haar aanwezigheid hebben bevestigd.¹³³ Wel is ze veroordeeld voor “aiding and abetting rape”.¹³⁴ Ze wordt ook veroordeeld voor het uitdelen van de condooms.¹³⁵ Pauline Nyiramasuhuko is van de 11 misdaden, vrijgesproken van: medeplichtigheid in genocide, directe en publieke aansporing tot genocide, moord als een misdaad tegen de mensheid en misdaad tegen de mensheid (overige misdaden). Van de andere aanklachten is ze schuldig bevonden.¹³⁶ Ze is tot nu toe de enige vrouw die terecht en veroordeeld is door het Rwandatribunaal. Veel van de andere vrouwen die een grote rol hebben gespeeld in de genocide zijn in Rwanda zelf of in andere landen terecht.¹³⁷

4.2.6. Intellectueel dader

Pauline Nyiramasuhuko is internationaal terecht en heeft als vrouwelijke dader van genocide enige academische aandacht gehad. Volgens Peter Landesman is een mogelijke motivatie voor de acties van Pauline Nyiramasuhuko dat zij uit was op macht. Landesman schrijft over de verklaring die Paulines schoonbroer heeft afgelegd; hij heeft omschreven hoe Pauline veranderde vanaf het moment dat ze minister werd van Vrouw en Familie. Volgens hem doorbrak ze alle familiebanden en richtte ze zich alleen nog maar op haar werk en positie.¹³⁸ Een andere theorie die Landesman aanhaalt is dat Pauline familie heeft die Tutsi zou zijn. Landesman haalt aan dat Robert Jay Lifton hierover geschreven heeft en dat dit haar fanatisme tijdens de genocide kan verklaren: ze probeerde het Tutsideel van zichzelf te vernietigen.¹³⁹ In de media wordt Pauline meestal afgebeeld als een sadist die genoot van de ravage die zij aanrichtte. Er zijn echter geen bewijzen gevonden die aantonen dat Pauline een sadist was of dat ze een psychologische stoornis

---

¹³¹ Ibidem, 1202-1217.

¹³² Ibidem, 1379.

¹³³ Ibidem, 1413.

¹³⁴ Ibidem, 1419-1443.

¹³⁵ Ibidem, 1454.

¹³⁶ Ibidem, 1455.

¹³⁷ Drumbl, “‘She Makes Me Ashamed to Be a Woman’”, 104.

¹³⁸ Landesman, ‘A Woman’s Work’, 6.

¹³⁹ Smeulers, ‘Female Perpetrators’, 239; Landesman, ‘A Woman’s Work’, 13.

had.¹⁴⁰ Pauline zelf maakte gebruik van de genderrollen om haar onschuld aan te tonen. Volgens haar was zij niet in staat om deze misdaden te begaan omdat zij een vrouw was.¹⁴¹

Pauline was dus erg ambitieus en had al een positie van macht bereikt voor het uitbreken van de genocide. Ook in haar geval is de theorie van Fielding dat vrouwen deelnamen aan genocide omdat ze machteloos waren en zo macht konden krijgen niet van toepassing. Ondanks dat de media haar afschilderen als psychisch anders en dat ze zelf de genderrollen gebruikt als verdediging, is er niets in het onderzoek naar haar proces gevonden wat suggereert dat zij beïnvloed is door de genderrollen of een psychische aandoening. Er is geen reden om aan te nemen dat Pauline niet handelde uit agency. Haar sterke ambitie naar macht en haar gebruik van de genocide om zo veel mogelijk macht naar zich toe te trekken lijkt overeen te komen met wat Waller zegt over daders die handelen uit de honger naar meer macht.

4.3. Conclusie

Beide vrouwen zijn veroordeeld voor hun sturende rol in de genocide. Yvonne Basebya is echter alleen veroordeeld voor opruiing tot genocide. Pauline Nyiramasuhuko is aan veel meer misdaden schuldig bevonden. Ook gaat het bij de veroordeling van Pauline niet om haar uitspraken in de aanloop naar de genocide, maar om haar uitspraken en daden tijdens de genocide. Beide vrouwen hadden een goede positie in de Rwandese samenleving en maakten van hun invloed gebruik om anderen te commanderen. Ondanks dat beide vrouwen veroordeeld zijn voor opruiing of leidinggeven in de genocide, verschillen de daden in ernst. Een aspect dat in beide rechtszaken terugkomt, is dat beide vrouwen de Tutsi's steeds benaderen als ongedierte en vuil. Dit hoort bij de ontmenselijking van de slachtoffergroep, zoals omschreven door onder andere Waller.¹⁴² Beide vrouwen kunnen gezien worden als intellectuele daders, omdat ze allebei in de uitspraak van de rechter duidelijk aansturen op de genocide en plannende stappen ondernemen die noodzakelijk zijn voor het ontstaan en uitvoeren van een genocide maar zelf niet de daadwelkelijke morden plegen.

---

¹⁴⁰ Smeulers, 'Female Perpetrators', 239.

¹⁴¹ Ibidem, 241.

¹⁴² Waller, *Becoming Evil*, ebook 77,23% hoofdstuk 8.

5. Conclusie

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat vrouwen twee rollen innamen, die van dader en die van slachtoffer. De slachtofferrol wordt binnen onderzoek naar dit onderwerp het meeste belicht. Een idee dat hierin vaak terugkomt is dat zowel de dader- als slachtofferrol die vrouwen innamen werd beïnvloed door de genderrollen die in Rwanda voor de genocide heersten. Er bestond in Rwanda een stereotiepe rollenverdeling. Het gebrek aan macht dat de vrouwen in Rwanda hadden, is volgens Fielding een verklaring voor de deelname van vrouwen aan de genocide. Deelnemen zou ze toegang geven tot macht, wat ze zou verlossen van de tweederangspositie die ze voorheen innamen. De twee casestudies in hoofdstuk vier ondersteunen deze theorie echter niet, omdat geen van deze vrouwen een tweederangspositie innam. De agency van vrouwen wordt vaak gebagatelliseerd, omdat vrouwen niet in staat zouden zijn om dit soort kwaad aan te richten. Ook het gebrek aan agency is niet terug te vinden in de twee casestudies. Bij beide vrouwen is er geen reden om aan te nemen dat ze niet in staat waren hun eigen keuzes te maken of dat zij hierbij gedwongen werden door de mannen in hun leven. De casestudie over Nyiramasuhuko suggereert juist veel eigen agency door haar ambitie om koste wat het kost meer politieke macht te verwerven.

Met de hiervoor genoemde informatie over vrouwen in Rwanda en de twee casestudies kan de hoofdvraag “Wat was de rol van vrouwelijke intellectuele daders bij het plegen van de genocide in Rwanda in 1994?” beantwoord worden. Beide vrouwen uit hoofdstuk vier, Yvonne Basebya en Pauline Nyiramasuhuko, hebben de genocide op verschillende manieren aangestuurd, van taalgebruik en dehumaniserende propaganda tot het geven van directe commando's en het plannen van de genocide zelf (in het geval van Nyiramasuhuko). Zowel Basebya als Nyiramasuhuko had een voorbeeldpositie in de samenleving die ze macht gaf. Ze bevonden zich voor de genocide al in een positie waarin zij niet onderdrukt werden. De rollen die de vrouwen in de genocide vervulden, zijn rollen die ook door mannen zijn ingenomen. Dit bevestigt dat vrouwen net zo goed intellectuele daders van genocide kunnen zijn. Door de heersende genderrollen is hun agency vaak onderschat. In de rechtszaken komt niet naar voren dat de vrouwen uit de casestudies beïnvloed zijn door de genderrollen. Wel maken zowel de media (in het geval van Nyiramasuhuko) als de twee vrouwen zelf gebruik van de genderrollen. De media schilderden een vrouwelijke dader af als sadist, omdat hun idee van wat een vrouwelijke dader doet niet strookt met wat zij daadwerkelijk heeft gedaan. De daders gebruiken het stereotiepe beeld van de zorgzame vrouw als verdediging tegen de aanklachten. Ondanks dit handelden ze niet uit onderdrukking, maar omdat zij bewust de keuze hebben gemaakt om dit te doen.

Dit onderzoek laat zien dat vrouwen ook daders op een hoog intellectueel niveau kunnen zijn. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat een deel van de resultaten van dit onderzoek gebaseerd is op slechts twee casestudies. De resultaten gelden dus voor deze twee gevallen, maar het is niet met zekerheid te zeggen dat de resultaten ook in het algemeen gelden. Wel is bekend dat Yvonne Basebya en Pauline Nyiramasuhuko niet de enige vrouwen waren met een hoge functie die hebben deelgenomen aan de genocide in Rwanda. Om een completer beeld te krijgen van de rol van vrouwelijke daders en om de resultaten van dit onderzoek kracht bij te zetten, zouden deze vrouwen ook onderzocht kunnen worden. Het onderzoek blijft op deze manier echter wel beperkt tot de genocide in Rwanda. Een andere mogelijkheid voor vervolgonderzoek is daarom om te kijken naar andere conflicten en genocides op verschillende niveaus waarin vrouwen een rol spelen. Zo is het mogelijk om de rechtszaken tegenover Im Chaem te bekijken, die momenteel berecht wordt voor haar daden als belangrijk persoon in de Khmer Rouge.¹⁴³ Een andere mogelijkheid is de rechtszaak tegenover Ing Thirith, die ook berecht wordt door “The Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia”.¹⁴⁴ Ook is het mogelijk om de verschillende rollen te bestuderen die vrouwelijke daders innemen op lager niveau in verschillende genocides en om te onderzoeken hoe vrouwelijke daders zich verhouden tot mannelijke daders. Toch geeft dit onderzoek een deel van vrouwelijk daderschap weer en kan het functioneren als referentie voor de hierboven voorgestelde alternatieve onderzoeken om hierin een vergelijkbaar beeld of aanvullende informatie te geven.

---

¹⁴³ *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*, <https://www.eccc.gov.kh/en>.

¹⁴⁴ Smeulers, ‘Female Perpetrators’, 226.

Bibliografie

Artikelen

Brehm, Hollie Nyseth, Christopher Uggen en Jean-Damascène Gasanabo, 'Age, gender and the crime of crimes: toward a life-course of genocide participation', *Criminology* 45 (2016) 4, 713 – 743.

Brown, Sara, 'Female perpetrators of Rwandan genocide', *International Feminist Journal of Politics* 16 (2014) 3, 448 – 469.

Butler, Judith, 'Performative acts and gender constitution: an essay in phenomenology and feminist theory', *Theatre Journal* 40 (1988) 4, 519 – 531.

Drumbl, Mark A., "'She Makes Me Ashamed to Be a Woman": The Genocide Conviction of Pauline Nyiramasuhuko, 2011', *Michigan Journal of International Law* 34 (2013) 3, 101 – 145.

Jones, Adam, 'Gender and genocide in Rwanda', *Journal of Genocide Research* 4 (2002) 1, 65 – 94.

Landesman, Peter, 'A Woman's Work', *New York Times Magazine* (versie 15 september 2002), <http://www.nytimes.com/2002/09/15/magazine/a-woman-s-work.html> (19 januari 2017).

Mullins, Christopher W., "'We Are Going to Rape You and Taste Tutsi Women": Rape during the 1994 Rwandan Genocide', *The British Journal of Criminology* 49 (2009) 6, 719 – 735.

Ryan, James, "'They know not what they do?" Bolshevik understandings of the agency of perpetrators, 1918–30', *Historical Research* 90 (2017) 247, 151 – 171.

Sherlach, Lisa, 'Gender and genocide in Rwanda: Women as agents and objects of Genocide', *Journal of Genocide Research* 1 (1999) 3, 387 – 399.

Sliedregt, Elies van, 'Joint criminal enterprise as a pathway to convicting individuals for genocide', *Journal of International Criminal Justice* 5 (2007) 1, 184-207.

Smeulers, Alette, 'Female Perpetrators: Ordinary or Extra-ordinary Women?', *International Criminal Law Review* 15 (2015), 207-253.

Straus, Scott, 'How many perpetrators were there in the Rwandan genocide? An estimate', *Journal of Genocide Research* 6 (2004) 1, 85 – 98.

Boeken

Fielding, Leila, *Female Genocidaires During the Rwandan Genocide: When Women Kill* (Hamburg 2014).

Forges, Alison Des, *"Leave None to Tell the Story" Genocide in Rwanda* (New York 1999).

Jones, Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (New York 2011).

Nowrojee, Binaifer, *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* (New York 1996).

Straus, Scott, *The Order of Genocide: Race, Power and War in Rwanda* (Ithaca 2006).

Waller, James, *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing* (Oxford 2002).

Primaire bronnen

International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Judgement and Sentence of Pauline Nyiramasahko, Case No. ICTR-98-42-T' (24 juni 2011).

Rechtbank 's-Gravenhage, 'Vonnis Yvonne Ntacyobatabara, pakketnummer 09/748004-09' (1 maart 2013).

General Assembly of the United Nations, 'Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948 , No. 1021' (1951).

Websites

Extraordinary chambers in the courts of Cambodia, <https://www.eccc.gov.kh/en>.